

УДК 343.98

М.В. ДАНЫШИН, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна

ОКРЕМІ МЕТОДИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Ключові слова: криміналістика, викладання, методика, викладач, критерії

Одним із стратегічних напрямів процесу державотворення та розбудови правової держави в Україні сьогодні є реформування системи вищої освіти. Державна політика в цій галузі спрямована на досягнення українською освітою сучасного світового рівня, відродження та подальшого розвитку національних освітніх традицій, оновлення змісту, форм і методів навчання, примноження інтелектуального потенціалу суспільства. Здійснення цих стратегічних накреслень у галузі вищої освіти значною мірою залежить від стану її нормативно-правової бази, яка має бути надійним підґрунтям і системою орієнтирів у практичній діяльності вищих закладів освіти, їх керівників, усіх учасників навчального процесу. В Україні вже створено певну нормативно-правову базу вищої освіти, інші нормативні акти перебувають у стані розробки та апробації. Основне завдання полягає в тому, щоб зміст і вимоги законодавчих та нормативно-правових актів були засвоєні кожним працівником вищої школи та взяті за нормативну основу при здійсненні управління й організації діяльності вищих закладів освіти, їх структурних підрозділів.

На сьогодні у межах висвітлення найважливіших питань навчального процесу у вищих закладах освіти в Україні окреме місце разом з питаннями його організації посідає проблематика професійності науково-педагогічних кадрів, які задіяні у державній стратегії протидії злочинності. Зараз викладачам, які повинні готувати справжніх професіоналів, самим доводиться працювати в умо-

вах всесвітньої глобальної трансформації існуючих наукових знань та докорінних сучасних змін у формах та методах навчально-педагогічного процесу. Намітилася тенденція до жорсткої професійної конкуренції серед фахівців вищої школи, яку виграють ті з них, хто чітко уявляє для себе реальні вимоги та потреби з боку суспільства, критерії до науково-педагогічної діяльності взагалі та структури викладацької діяльності зокрема.

На сьогодні проблема методики викладання криміналістики є досить актуальною у світі сучасного розвитку цієї науки. У зв'язку з кардинальними змінами у соціумі, глобальним розвитком наукового світогляду, науково-технічним прогресом, а також з появою нових самостійних наук назріла необхідність перегляду місця криміналістики і методик її викладання у системі професійної підготовки юристів. Змістовний бік такого дослідження, на нашу думку, повинен міститися у сучасному аналізі питань викладання криміналістики в навчально-методичному та психологічному аспектах. Різноманітні аспекти викладання криміналістики постійно привертати увагу як науковців, так і практичних співробітників правоохоронних органів та суду. У різні часи окремі аспекти цієї проблематики були об'єктом досліджень таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.М. Варцаба, О.М. Васильєв, Т.С. Волчецька, В.К. Гавло, А.А. Ейсман, О.О. Ексархопуло, Є.У. Зіцер, Є.П. Іщенко, В.О. Коновалова, М.Г. Любарський, Г.Ю. Маннс, Г.А. Матусовський, С.П. Митрічев, М.О. Михайлов, В.О. Образцов, О.Р. Рагінов, Є.Р. Россинська, Є.Д. Скулиш, М.С. Строгович, П.І. Тарасов-Родіонов, О.А. Топорков, В.В. Топчій, Б.М. Шавер, В.Ю. Шепітько, В.В. Юсупов, Н.П. Яблоков та ін. [1–35]. Отже, з урахуванням вимог, що ставляться до обсягу роботи, проаналізуємо деякі аспекти методики викладання криміналістики в сучасних обставинах протидії злочинності та дослідимо окремі вимоги, що висуваються до викладача з позицій цієї науки, а саме їх психологічний бік.

Взагалі криміналістика як навчальна дисципліна оформилася та удосконалюється завдяки досягненням наукової галузі криміналістики. Становлення вітчизняної криміналістики як самостійної юридичної науки значною мірою визначило місце криміналістичних знань у системі навчального процесу [20, с.76]. Методика викладання криміналістики, як і будь-яка інша методика, підпорядкована загальним закономірностям навчального процесу. Проте крім цих загальних закономірностей методика викладання будь-якої конкретної науки залежить від специфіки її змісту. Саме специфічні особливості викладання криміналістики, що обумовлені її змістом, і є тією стрижневою основою, яка здійснює певний синтез між теоретичними основами протидії злочинності і практикою її застосування в реально існуючій дійсності. Завдяки цьому криміналістика пропонує суддям, слідчим, оперативно-розшуковим працівникам, експертам науково обґрунтовані та перевірені практикою способи, прийоми і методи розкриття і розслідування злочинів, судового розгляду кримінальних справ.

На сьогоднішній день процес підготовки вітчизняного співробітника правоохоронних органів та суду, компетентного відповісти на всі виклики існуючої дійсності, є першочерговим завданням держави. Саме з цією метою й створено в структурі навчального процесу на юридичних факультетах та у профільних ВНЗ певні цілісні блоки, що складаються з окремих загальнотеоретичних, спеціальних, профілюючих, обов'язкових і факультативних дисциплін, які перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним і підпорядковані одній глобальній меті – підготовці високопрофесійних кадрів. Щодо підготовки майбутніх правоохоронців, то першочергове місце тут посідають знання з блоку наук кримінально-правового циклу, які у свою чергу повинні перебувати в певній впорядкованості один з одним з метою недопущення дубляжу в процесі всього навчання. Навчальний процес з підготовки майбутніх фахівців передбачає поступальне засвоєння низки дисциплін, які висвітлюють в рамках свого предмета різ-

ні сторони діяльності щодо протидії злочинності в сучасних умовах. Особливе місце тут посідає саме криміналістика, яка є специфічною навчальною дисципліною. У ній знаходять «вихід» дані практично всіх дисциплін кримінально-правового циклу. Саме на тлі криміналістики вирішуються питання, що вимагають залучення інформації з інших дисциплін кримінально-правового циклу, зокрема з кримінального права, кримінального процесу, кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності та судової експертизи. Окрім занять з криміналістики студенти застосовують здобуті знання з галузі судової психології, судової медицини, що є свідченням синтезу здобутих знань. Детальне вивчення проблем криміналістики сприяє закріпленню отриманого студентами під час проходження виробничої практики досвіду комплексного розв'язання сучасних завдань з протидії злочинності, стимулює теоретичне осмислення і подальше поглиблення його в навчальному процесі. Саме в надрах криміналістики велика увага приділяється практичному відпрацюванню тактики слідчих дій, підготовчих і організаційних заходів, що здійснюються в процесі розслідування злочинів, враховується найбільш передовий міжнародний досвід протидії злочинності, удосконалюються тактичні та методичні основи досудового та судового слідства, засади судової експертизи тощо.

У сучасних умовах функціонує досить цільна та потужна вітчизняна наукова основа для викладання криміналістики на рівні провідних світових стандартів, що базується на ретельному та всебічному аналізі сучасної практики протидії злочинності. Однак існує складність засвоєння студентами криміналістичних знань. Ця складність полягає у специфічності науки, яка є прикладною та націлена на розв'язання конкретної практичної потреби того чи іншого правоохоронного органу з метою найефективнішого розслідування та розкриття злочину, а студенти здебільшого ще не мають власного досвіду у цій галузі. Таким чином у процесі підготовки фахівців постає необхідність розробки науково обґрунтованої

методики викладання на основі знань з педагогіки вищої школи. Самі по собі наукові криміналістичні положення, що викладаються, засвоюються студентами цілком задовільно. Долучення цієї інформації до практичної діяльності має певні особливості, але й викликає відомі труднощі, оскільки теоретичні знання в тому рафінованому вигляді, як вони представлені в теорії, ніколи не використовуються в практичній діяльності. Таким чином, теоретичні знання необхідно використати так, щоб вони підкорялися вимогам практичної діяльності. Однією з умов такого застосування, на нашу думку, є синтез відомостей різних дисциплін кримінально-правової спеціалізації і створення на цій основі комплексної моделі практичної діяльності.

Таким чином постає питання, розв'язання якого, на нашу думку, має вирішальне значення в підготовці і в подальшій діяльності майбутніх правоохоронців – це комплексне застосування знань різних юридичних дисциплін. Одна справа – засвоїти, наприклад, те чи інше криміналістичне положення або рекомендації інших наук кримінально-правового циклу, інша – застосувати їх практично у своєрідних та почасти складних умовах. На нашу думку, для подолання своєрідного бар'єру між теорією та справжньою практичною діяльністю варто готувати студентів саме до роботи в різних, часто мінливих умовах. У цьому аспекті криміналістичні знання складають лише частину того, що потрібно для успішного розслідування злочинів. Тому питання щодо підвищення ефективності викладання криміналістики тісно пов'язані із засвоєнням студентами інших дисциплін.

Викладання криміналістики полягає не лише у наданні студентам знань щодо основних правил розслідування злочинів, а й у збагаченні їх своєрідними синтезуючими мінімальними відомостями щодо існуючої практики протидії злочинності в сучасних умовах. Мова йде про різні аспекти взаємодії слідчого з оперативними та оперативно-технічними підрозділами, відомості про наукову організацію управління та праці в органах МВС, СБ України, прокуратури та суду, НОП слідчого та ін.

Необхідне поступове заглиблення у різні процесуальні та не процесуальні аспекти процесу розслідування та розкриття злочинів. Однак розгляд цих специфічних особливостей вимагає наявності у викладача певної кваліфікації. Викладач криміналістики повинен володіти теоретичним матеріалом науки, орієнтуватися у динамічних процесах її розвитку та знати сучасні проблеми практичної діяльності. Окрім цього він повинен чітко усвідомлювати сутність та особливості викладацької діяльності як такої.

Так, структура викладацької діяльності включає в себе декілька взаємопов'язаних підструктур: а) пізнавальна (гносеологічна) – вивчення індивідуальних особистих, а також групових (колективних) характеристик студентів, робота над собою (виявлення переваг та недоліків у роботі); б) проектна (конструктивна) – пов'язана з плануванням педагогічної діяльності, вибором найбільш дієвих способів досягнення поставленої мети; в) організаційна – є реалізацією проектних і конструктивних задумів; включає в себе організацію конкретного заняття, педагогічного заходу, дій та поведінки самого викладача; г) комунікативна – направлена на встановлення та закріплення психологічного контакту зі студентами, створення ділової та робочої обстановки, умов для співпраці зі студентами та у викладацькому колективі; д) дослідницька – обумовлена тим, що викладацька діяльність є мистецтвом, в якому залежно від глибини та широти педагогічного мислення, професійно-етичної культури, педагогічної техніки та загального рівня викладацької професійності виділяють п'ять рівнів:

– репродуктивний – викладач може лише переказати те, що він знає та у тій послідовності, що збереглася у його пам'яті;

– адаптаційний – викладач може не лише передати інформацію, але і викласти її з урахуванням особливостей ситуації та об'єкта педагогічного впливу;

– локально-моделюючий – викладач вміє не лише надати та трансформувати інформацію, але й у змозі сам змоделювати окремі питання системи підготовки осіб, що навча-

ються;

– системно-моделюючий на рівні окремих блоків діяльності – викладач вмiє моделювати найважливіші складові підсистеми своєї діяльності, що забезпечують досягнення її окремих цілей;

– системно-моделюючий на рівні всієї діяльності – викладач може моделювати всю систему діяльності, що забезпечує досягнення виховних, навчальних, освітніх та розвиваючих завдань та комплексних кінцевих цілей [36, с.16–19].

У зв'язку з тим, що інформаційна відкритість сучасного суспільства сприяє формуванню широкого спектру поглядів на будь-яку проблему, особливо у ракурсі причин та наслідків збільшення якісних та кількісних показників злочинності, її професіоналізації тощо, викладач криміналістики повинен уміти визнавати існування у студентів різних точок зору на одні й ті самі процеси та явища, професійно вести дискусію, в якій вмiло вирішувати розбіжності, що виникають, педагогічно доцільними методами, а також виховувати у студентів та домагатися від них уміння встановлювати взаєморозуміння.

На нашу думку, найбільш вдалим психологічним типом особистості викладача є сангвінік, якому притаманні якості як оптимізму, емоційної лабільності, почуття гумору, вміння швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, негайно реагувати та вносити корективи в ситуацію, що швидко змінюється. З іншого боку вимогою до викладача є емоційна врівноваженість, витривалість, такт, терпіння, культура спілкування і поведінки. Роздратованість викладача образно порівнюють з професійною «іржею». Важливою якістю викладача є емпатія, тобто вміння співчувати, ставити себе на місце іншої людини. Проте така якість обов'язково повинна поєднуватися з проникливістю (враховуючи таланти студентів). Викладацька діяльність пред'являє високі вимоги до здоров'я викладача, тому що його робота характеризується великим нервовим та фізичним напруженням. Зокрема викладач повинен мiгти довго стояти, легко переміщувати-

ся аудиторією, мати розвинені голосові зв'язки.

У спеціальній літературі справедливо підмічено той факт, що специфіка викладацької діяльності з-поміж іншого полягає у тому, що результати її діяльності здебільшого малопомітні для зовнішнього сприйняття та нерідко дуже віддалені у часі. Тому він має бути готовий до того, що його зусиль не лише одразу не помітять, а й можливо будуть засуджувати через помилки інших педагогів. Викладачу криміналістики, поряд з іншим, ще необхідно орієнтуватися у супутніх проблемах сучасної практичної діяльності протидії злочинності та бути здібним відповідально відповісти на конкретні гострі запитання студентів, щодо корумпованості і заангажованості співробітників правоохоронних органів та суду, їх впливу на процес розслідування злочинів, причинах та наслідків політизації діяльності з розкриття злочинів та ін.

Підсумовуючи наведене вище, вважаємо за доцільне висловити окрему думку відносно того, що взагалі дуже важливо, коли викладач здатен зберегти душевну рівновагу у випадках несправедливого ставлення до себе, а також у нього є можливість прожити досить довго для того, щоб своїми очима побачити позитивні результати своєї праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахин В. П. Чему и кому служит криминалистика? / В. П. Бахин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iuaj.net/node/366>.
2. Белкин Р. С. Перспективы развития советской криминалистика / Р. С. Белкин // Труды Высш. шк. МООН СССР. – 1967. – Вып. 15. – С. 3–11.
3. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы / Р. С. Белкин. – М., 1987. – С. 29–43.
4. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистика / Р. С. Белкин. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 240 с.

5. Варцаба В. М. Проблеми викладання криміналістики в навчальних закладах / В. М. Варцаба // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р.) – Х. : Право, 2010. – С. 779–783.
6. Васильев А. Н. Проблемы советской криминалистики / А. Н. Васильев // Соц. законность. – 1973. – № 3. – С. 25–26.
7. Волчецкая Т. С. Развитие криминалистической науки и предмет криминалистики / Т. С. Волчецкая // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина : материалы междунар. науч. конф. – Воронеж, 2002. – С. 68–70.
8. Волчецкая Т. С. Актуальные проблемы преподавания криминалистики на современном этапе (по материалам анализа зарубежного опыта) / Т. С. Волчецкая // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р.) – Х. : Право, 2010. – С. 783–787.
9. Гавло В. К. Методологические аспекты и некоторые пути развития криминалистики / В. К. Гавло // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 верес. 2003 р.). – Х. : Гриф, 2003. – С. 18–22.
10. Ищенко Е. П. О современном состоянии российской криминалистики : Труды: Т. 2. / Е. П. Ищенко // Argumentum and iudicium.– ВЮЗИ – МЮИ – МГЮА. – М., 2006. – С. 126–134.
11. Ищенко Е. П. В поисках истины / Е. П. Ищенко, М. Г. Любарский. – М., 1984. – 212 с.
12. Эйман А. А. Криминалістика в системі юридических і естественных наук / А. А. Эйман // Сб. науч. работ Литовск. НИИСЭ. – Вильнюс, 1963. – № 1. – С. 21–29.
13. Криминалістика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – М., 1995. – С. 12.
14. Криминалістика : учебник / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. П. Ищенко. – 2-е изд., испр., доп. и перераб. – М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2010. – 784 с.
15. Зицер Э. У. Криминалістика. Введение : учебник / Э. У. Зицер. – М., 1938. – С. 3.
16. Коновалова В. Е. К вопросу о взаимосвязи криминалистики с уголовно-процессуальным правом / В. Е. Коновалова // Мат. научн. конф. проф.-препод. состава Харьк. юрид. ин-та., 1968. – С. 165.
17. Коновалова В. О. Історія виникнення і тенденції розвитку криміналістики на Україні / В. О. Коновалова // Правознавство : доповіді та повідомлення ІІІ Міжнародного конгресу українців (26-29 серпня 1996 р.). – Х. : Око, 1996. – С. 66–69.
18. Коновалова В. Е. Новые тенденции развития криминалистики / В. Е. Коновалова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2006. – Вип. 6. – С. 10–16.
19. Маннс Г. Криминалістика как прикладная дисциплина и предмет преподавания / Г. Маннс // Труды профессоров и преподавателей Иркутск. гос. ун-та. – 1921. – Вып. 2. – С. 148.
20. Матусовский Г. А. Криминалістика в системе научных знаний / Г. А. Матусовский. – Х. : Выща школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1976. – 113 с.
21. Митричев С. П. Задачи советской науки криминалистики / С. П. Митричев // Соц. законность. – 1951. – № 6. – С. 23.
22. Криминалістика : учебник / под ред. В. О. Образцова. – М., 1995. – С. 13.
23. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учебник / А. Р. Ратинов. – М. : НИ и РИО ВШ МООН СССР, 1967. – 290 с.
24. Россинская Е. Р. Современные проблемы криминалистической дидактики / Е. Р. Россинская // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р.) – Х. : Право, 2010. – С. 795–800.
25. Скулиш Є. Д. Особливості викладання криміналістики в Національній Академії Служби безпеки України / Є. Д. Скулиш // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р.). – Х. : Право, 2010. – С. 800–804.
26. Строгович М. С. Предмет криминалистики и ее соотношение с уголовным процес-

сом / М. С. Строгович // Труды Военно-юрид. акад. – Ашхабад, 1942. – С. 10.

27. Тарасов-Родионов П. И. Советская криминалистика / П. И. Тарасов-Родионов // Соц. законность. – 1951. – № 7. – С. 10–11.

28. Шавер Б. М. Предмет и метод советской криминалистики / Б. М. Шавер // Соц. законность. – 1938. – С. 75.

29. Шепітько В. Ю. Зв'язок юридичної науки і освіти з практикою боротьби зі злочинністю / В. Ю. Шепітько // Проблеми сучасної юрид. освіти : тези доповідей та наук. повідомлень наук.-метод. конф. (Харків, 21 квітня 2000 р.). – Х., 2000. – С. 54–55.

30. Шепітько В. Ю. Природа і предмет вивчення криміналістики в системі наукового знання / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів (до 55-річчя видання роботи С. М. Потапова «Введение в криминалистику»). – Х. : Право, 2001. – С. 12–17.

31. Шепітько В. Ю. Криміналістика: шлях від науки до практики / В. Ю. Шепітько // Vivat Lex. – 2002. – 18 січня (№ 1). – С. 2.

32. Шепітько В. Ю. Тенденції і перспективи розвитку криміналістики (концептуальність підходів і дискусійність поглядів) / В. Ю. Шепітько // Актуальні проблеми криміна-

лістики : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 верес. 2003 р.). – Х. : Гриф, 2003. – С. 5–8.

33. Шепітько В. Ю. Сучасний стан, тенденції та функції криміналістики / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2008. – Вип. 8. – С. 93–98.

34. Шепітько В. Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях / В. Ю. Шепітько // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р.). – Х. : Право, 2010. – С. 55-59.

35. Шепітько В. Ю. Криминалистика : учебник / В. Ю. Шепітько ; под ред. Н. П. Яблокова. – М., 1995. – С. 7.

36. Мирошниченко Н. А. На допомогу молодому викладачеві : метод. посіб. / Н. А. Мирошниченко, С. А. Стефанов. – Одеса : Юридична література, 2003. – 96 с.

37. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.

Даньшин М. В. Окремі методичні та психологічні аспекти викладання криміналістики / М. В. Даньшин // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 110–115 [Електронний ресурс].

Розглянуто окремі проблеми викладання криміналістики в умовах трансформації наукових знань; зосереджено увагу на характерних рисах викладача; наголошено на інтегративній ролі знань з різних наук і створенні на її основі комплексної моделі засвоєння криміналістичних знань.

Даньшин М.В. Отдельные методические и психологические аспекты преподавания криминалистики

Рассмотрены отдельные проблемы преподавания криминалистики в условиях трансформации научных знаний; сосредоточено внимание на характерных чертах преподавателя; отмечена интегративную роль знаний из разных областей науки и создание на ее основе комплексной модели усвоения криминалистических знаний.

Danshin M.V. Some Methodological and Psychological Aspects of Teaching Criminology

Deals with some problems of teaching criminology in the transformation of scientific knowledge, focus on specific features of a teacher, stressed the integrative role of knowledge in various fields of science and creation on its basis, an integrated model of assimilation of forensic expertise.